

V. ADORATSKI

KAHDEKSANTOISTA VUODEN AIKANA

I

Minulla oli tilaisuus tavata Vladimir Iljitšiä vuodesta 1904 lähtien, jolloin jouduin ensi kerran ulkomaille. Tutustumiseni Vladimir Iljitšiin alkoi keväällä 1904, kun luin hänen puheitaan II edustajakokouksen pöytäkirjoista. Nämä puheet kiinnittivät heti huomioni ja valtasivat logiikallaan, selvyydellään ja johdonmukaisella vallankumouksellisuudellaan. Vladimir Iljitšin puhetta kuulin ensi kerran maaliskuun 9 (22) päivänä 1904 Pariisin Kommuunin muistolle omistetussa kokouksessa, joka pidettiin Geneven kaupungin eräässä salissa (luultavasti se oli Handwerk am Plain-palais).

Kokouksen puheenjohtajana oli muistaakseni toveri Lepešinski. Puhujana Vladimir Iljitš miellytti minua erikoisesti siksi, että hän puhui tavallisesti käyttämättä keinoitekoisia sanakäänteitä.

Silloin, keväällä 1904, Vladimir Iljitš ohjasi puolueen Sääntöjä tutkivaa kerhoa. Muistan hyvin, että Vladimir Iljitšillä näytti olevan ikävä kerhon ohjaajan toimessa. Toukokuussa 1904 matkustin Kasaniin vieden aika panoksen erikoisesti valmistettuja albumeja ja muita pahviesineitä. Kartonki, josta esineet oli tehty, oli liimattu hyvin ohuelle paperille painetusta illegaalisesta kirjallisuudesta. Matkustin kotiin vakaumuksellisena bolševismin kannattajana.

Vielä kerran pääsin ulkomaille maaliskuuhuhtikuussa 1905 työkenneltyäni 8 kuukautta VSDTP:n Kasanin komiteassa. Tämän toisen matkani aikana tutustuin Vladimir Iljitšiin henkilökohtaisesti, tapasin häntä monta kertaa ja keskustelin hänen kanssaan. Ensimmäisen keskustelun aikana tunsin heti, että hän oli aivan erikoinen, huomattava, suorastaan nerokas mies. En ollut milloinkaan tavannut ihmistä, jolla olisi ollut niin suuri äly. Henkilökohtainen kosketus Vladimir Iljitšiin, lyhinkin keskustelu hänen kanssaan antoi aina jotain uutta, erikoista, jota muutoin ei voinut saada niin helposti ja yksinkertaisesti.

On kirjailijoita, jotka antavat teoksissaan kaiken, minkä he yleensä pystyvät antamaan. Henkilökohtainen kanssakäyminen ei lisää mitään uutta. Vladimir Iljitš oli itse enemmän kuin hänen kirjalliset teoksensa, niiden kaikesta sisältörikkaudesta ja syvällisyydestä huolimatta. On myös mainittava hänen tavaton kykynsä antaa keskustelukumppanille hyvin lyhyen keskustelun aikana erittäin paljon. Keskustelussa hän sanoi minulle, että pitää „Iskran” toimituksesta eroamistaan virheenä. Oli kuin luonnostaan lankeavaa, että hän sanoi sen siksi, että minä ja kaikki toiset toverit käyttäisimme hyväksemme hänen kokemustaan emmekä toistaisi jo kerran tehtyjä virheitä.

Plehanovin kanssa käydystä polemiikista hän kertoi mielenkiintoisen yksityiskohdan, jolla myös oli käytännöllinen merkitys. Plehanov turvautui poleemisissa kirjoituksissaan räikeään kielenkäyttöön ja loukkaaviin hyökkäilyihin vastustajan ärsyttämiseksi. Vladimir Iljitš kertoi nauraen, että hän tunsii hyvin sen menetelmän; sen tarkoituksena oli pakoittaa vastustaja puhumaan vihoissaan liikoja, kirjoittamaan ärtymystilassa jotain tyhmää. Kun vastustaja joutuu tähän satimeen, silloin hänet voi lyödä täydellisesti.

Vladimir Iljitš sanoi, että hän oli päättänyt olla *toistaiseksi* vaiti. Se oli keväällä 1905. Vladimir Iljitšin strateginen suunnitelma oli sellainen, että menševikit piti saada siihen samaan satimeen. Hän onnistuikin siinä melkolailla P. N. Lepešnskin tunnettujen pilakuvien ja Galjorkan (M. S. Olminskin) kirjasten avulla.

Saatuaan keskustelussa tietää, että olin päättänyt Kasanin yliopiston lakitieteellisen tiedekunnan, Vladimir Iljitš alkoi kysellä professoreista, jotka olivat luennoineet jo niihin aikoihin, kun hän syyslukukaudella 1887 oli opiskellut Kasanin yliopistossa. Eräästä niistä professoreista pitivät luentoja vielä 900-luvun alussa¹.

Vladimir Iljitš muisteli erästä tapausta vuoden 1887 lopulla sattuneiden ylioppilasmellakoiden ajoilta. Hän muisti erään keskustelun hänet pidättäneen poliisin kanssa, joka kuljetti häntä ajurilla. Vladimir Iljitš kertoi niin elävästi siitä keskustelusta, että se jäi mieleeni. Poliisi, joka katseli nuorta, silloin vasta 17 vuotta täyttäneitä ylioppilasta, ajatteli kaiketi, että nuorukainen oli joutunut juuttuun sattumalta, toverien „huonon” vaikutuksen seurauksena. Poliisi sanoi: „Mitä te, nuori mies, kapinoitte, edessännehän on seinä!” Vastaus oli kuitenkin aivan yllättävä: „Seinä, mutta laho, tönäise, niin se luhistuu!” — vastasi Vladimir Iljitš.

¹ Muistan, että hän muisteli N. P. Zagoskinia (Venäjän lakitieteen historian professori) ja Reinhardtia, joka oli asianajaja ja Kasanissa ilmestyneen „Volžski Vestnik” lehden toimittaja.— V. A.

Keskustelussamme, joka oli erittäin vilkas, kosketeltiin myös eräitä minua silloin kiinnostaneita teoreettisia kysymyksiä, jotka eivät olleet minulle selviä. Muutamat Vladimir Iljitšin huomautukset antoivat minulle silloin tavattoman paljon.

Kun hänen puheidensa, kirjoitustensa ja kirjasen „Mitä on tehtävä?” lukeminen teki minusta heti hänen innokkaan kannattajansa, niin tämän henkilökohtaisen tutustumisen jälkeen hän suorastaan lumosi minut. Vladimir Iljitšillä oli tavattoman laajat tiedot mitä moninaisimmilla aloilla, hänellä oli erittäin laaja harrastuspiiri.

Saatuani tietää, että olin matkailut Sveitsissä jalkaisin pitäen ohjeena Baedekerin matkaopasta, Vladimir Iljitš suhtautui siihen erittäin myötämielisesti. Hän sanoi, että sellaiset retket uusilla seuduilla tuottivat hänelle erittäin suurta nautintoa. Hän kertoi minulle, miten Samarassa asuessaan oli suorittanut niin sanotun „matkan maailman ympäri” — veneellä Volgaan alas Samaran mutkan loppuun, sieltä maitse vene mukana pohjoiseen virtaavaan pieneen jokeen, jokea pitkin takaisin Volgalle Ziguivuorten kohdalle, johon joki laskee, ja sitten takaisin Samaraan jälleen myötävirtaa.

Tutustuttuani henkilökohtaisesti lähemmin Vladimir Iljitšiin aloin nähdä hänessä muutakin kuin nerokkaan johtajan, johon voi varmasti luottaa ja joka johtaa oikeata tietä,— hän tuli minulle kalliiksi henkilöksi, jota kohtaan aloin tuntea henkilökohtaista kiintymystä ja jonka hyväksi olin valmis tekemään kaikkeni.

Myöhemmin, kesällä 1905, kun me, kasanilaiset puoluejärjestäjät — koko komitea, luimme hänen erinomaisen kirjansa „Kaksi taktiikkaa”, me kaikki tunsimme, ettei voida oikeammin, johdonmukaisemmin ja lahjakkaammin puolustaa vallankumouksen kehityksen etuja kuin sen teki Vladimir Iljitš. Hän osasi innostaa kaikkia, joille vallankumouksen asia oli kallis. Muistan, kun suunnilleen samoihin aikoihin, kesällä 1905, eräänä iltana muutamat toverit keskustelivat Vladimir Iljitšistä: voiko hän olla voitokkaan vallankumouksen johtaja? Silloin me muotoilimme kysymyksen näin: voiko hän olla Robespierre? Keskusteluun osallistui myös G. I. Kramolnikov. Muistan, että voitolle pääsi mielipide, että voi tietenkin ja täyttää tehtävänsä todennäköisesti vielä paremmin. Ainakin sellainen oli minun horjumaton vakaukseni.

Haluaisain yleensä mainita Vladimir Iljitšin persoonan voimakkaan vaikutuksen kaikkiin niihin, joilla oli onni henkilökohtaisesti tavata häntä. Vuonna 1911 jouduin kuljeskelemaan paljon Pariisissa erään sormovolaisen nuoren työmiehen, toveri N:n kanssa, joka oli käynyt koulun Bolognassa imien itseensä bogdanovilaisia aatteita ja suhtautui Vladimir Iljitšiin jonkin verran skeptillisesti.

Nadežda Konstantinovna tutustutti minut työmieheen, jotta tämä seurassani tutustuisi Pariisiin ja sen nähtävyyksiin. Miehen oli määrä matkustaa Venäjällekin minun kanssani, koska hän ei hallinnut vieraita kieliä, ja minun oli juuri silloin palattava Venäjälle. Keskusteluissamme filosofian ja taktiikan kysymyksistä N. ei ollut ensinkään taipuvainen hyväksymään minun vakaumuksiani, kun pyrin todistamaan hänelle, että Lenin oli oikeassa ja Bogdanovin katsantokanta oli väärä.

Vihdoin koitti päivä, jolloin meidän oli lähdettävä matkalle, ja sovimme tapaavamme asemalla. Sinne N. tuli suoraan Vladimir Iljitšin luota, jonka kanssa hän oli keskustellut. Vladimir Iljitšin oli määrä tarkastaa, kuinka hyvin hän oli omaksunut käsittelemänsä aineiston ja lisäksi antaa hänelle erilaisia ohjeita.

Kun olimme jo vaunussa, N. kertoi paljon ja ihastuneena siitä valtavasta vaikutelmasta, jonka Vladimir Iljitšin matkatoivotukset tekivät häneen. Tunnin verran kestäneessä puheessa Vladimir Iljitš ehti kuvata N:lle laajoja näköaloja ja opettaa enemmän kuin N. oli koko oppikurssin aikana saanut tietää Bolognassa. Niin vakuutti minulle N. itse, ne ovat miltei kirjaimellisesti hänen sanansa.

Vladimir Iljitš oli niin voimakas persoonallisuus, että hänen vaikutuksensa ei rajoittunut vain aatteelliseen puoleen. Kohtasin myöhemmin useita tovereita, jotka ulkonaisestikin tuntuivat muistuttavan Vladimir Iljitšiä, kun he nähtävästi tahtomattaan ja huomaamattaan toistivat hänen eleitään, sanontojaan, äänenpainoaan, vieläpä hänen silmiensä ilmettäkin.

II

Seuraavan kerran tapasin Vladimir Iljitšin 1908 Sveitsissä Genevessä, missä asuin vuodesta 1906 ulkomaille karkotettuna. Keväällä 1908 olin Geneven yliopiston englannin kielen lehtorin mr. Mobbs'in luennolla Shakespearesta ja istuin takariveissä. Saliin tuli mies ja istui viereeni. Mies oli Vladimir Iljitš, mutta en tuntenut häntä heti, koska hänellä ei ollut partaa. Luennon loppupuolella katselimme toisiamme, ja Vladimir Iljitš aloitti keskustelun. Hän muisti tuttavuutemme. Ei tarvinne sanoa, miten iloinen olin tämän odottamattoman tapaamisen johdosta. Lähdimme ulos, ja minä saatoin hänet kotiin asti.

Kysyin häneltä, mitä hän muisteli suurimmalla mielihyvällä kaikesta siitä, mitä oli tehnyt Venäjällä käyntinsä aikana. Hän kertoi minulle, että hänelle oli tuottanut suunnattoman suurta tyydytystä eräs suuri joukkokokous, jossa hänellä oli ainoan kerran ollut tilaisuus puhua ja jossa hän oli vienyt läpi oman päätöslauselmansa selitettään sen aivan juurtajaksain, joten se oli hyväksytty täysin tietoisesti, so. loppuun asti selitettynä.

Hänen kertomuksensa kokouksesta painui erikoisen selvästi muistiin. Se kokous oli kaiketi kreivitär Paninan talossa.

Muistissani on säilynyt Vladimir Iljitšin kertomus siitä, kun Nevskinkadulla neljä urkkijaa ympäröi hänet aikoen pidättää, mutta hän pääsi kuitenkin menemään.

Kun kysyin häneltä, mitä hän ajattelee tulevaisuudesta, milloin puhkeaa jälleen vallankumous, Vladimir Iljitš vastasi, että „talonpoika imee kämmentään”, — kun talonpoika lakkaa sitä tekemästä, tulee vallankumous. Vladimir Iljitš puhui suuttumuksella kadeteista, jotka tosiasiassa olivat antaneet tsaarille lainan, sillä jos he olisivat ilmoittaneet Ranskassa päättäväisesti, että ilman Duuman suostumusta otettua lainaa kansanedustus ei tule tunnustamaan, ei tsaari olisi saanut Ranskasta rahaa sivumalla Duuman.

Minun oli kohta palattava Venäjälle, koska karkotusaikani Venäjän rajojen ulkopuolelle oli päättymässä. Ennen lähtöäni kävin monta kertaa Vladimir Iljitšin luona. Hän pani minut kirjoittamaan seikkaperäisiä muistelmia vuodelta 1905, lokakuun päiviltä ja varsinkin niistä opetuksista, jotka koskivat työläisten aseistamista, taistelujoukkueita, kapinan järjestelyä ja vallan ottamista.

Eräänä iltana, kun tulin Vladimir Iljitšin luo, hän kutsui minut kanssaan oluttupaan. Istuimme pöytään, tilasimme olutta ja aloimme keskustella. Vladimir Iljitš kyseli lukujani. Luin silloin ahkerasti sosiologiaa ja historiaa käsittelevää kirjallisuutta ja pyrin vapautumaan itsenäisesti juridisen ideologian verkoista. Vladimir Iljitš keskeytti äkkiä keskustelun sanoen: „This man is suspicious”¹ ja viittasi huomaamatta erääseen mieheen päin, joka oli juuri istunut pöytäamme ja kaikesta päättäen oli urkkija. Me nousimme heti pöydästä ja poistuimme.

Valmistautuessani matkustamaan Genevestä likvidoin vähäisen huonekalustoni ja olin erittäin hyvilläni, kun Vladimir Iljitš suostui siihen, että veisin kirjahyllynä hänelle. Vein sen hänelle pari päivää ennen Genevestä lähtöäni.

Sen jälkeen pääsin matkustamaan ulkomaille vasta tammi-kuussa 1911. Minulla oli mukanani valtiota koskevan teokseni luonnos, jossa pyrin jäävämmään porvarillisen ideologisen valtiokäsitteen. Tahdoin neuvotella teokseni johdosta ja saada selvityksiä useita epäilyksenalaisia teoreettisia kysymyksiä. Berliinissä kävin Kautskyn luona, mutta keskustelu hänen kanssaan ei antanut kerrassaan mitään kysymysteni ratkaisemiseen. Saavuttuani Pariisiin lähdin suoraan asemalta Vladimir Iljitšin luo Rue Marie-Rosen kadulle. Vladimir Iljitš otti minut vastaan erittäin sydämellisesti. Hän neuvoi läheisyydestä talon, johon voin asettua

¹ Tämä henkilö on epäilyttävä.— *Toim.*

asumaan. Asuin Pariisissa noin viikon päivät. Kävin monta kertaa Vladimir Iljitšin luona, eräänä iltana istuimme pitkän aikaa ja keskustelimme. Vladimir Iljitš luki käsikirjoitukseni, ja se kiinnosti häntä. Puhuessaan lakimiehistä Vladimir Iljitš muisti Bebelin sattuvan sanonnan: „Juristen sind durchaus reaktionäre Leute”¹ ja Marxin sanonnan: „Juristisch — also falsch”². Minä en näitä sanontoja tiennyt. Minua miellytti erikoisesti viimeksi-mainittu, koska se vahvisti täydellisesti todeksi minun johtopäätökseni.

En silloin käsittänyt täysin sen vähämerkitykselliseltä näyttävän jokapäiväisen työn tavattoman suurta historiallista merkitystä, jota Vladimir Iljitš silloin suoritti, oikeammin sanoen, ymmärsin, että se oli erittäin tarpeellista, mutta minua harmitti, että sellainen teoreettinen voima kuin Vladimir Iljitš, sellainen nerokas äly (olin ihastunut hänen teokseensa „Materialismi ja empiriokritisismi”, joka on mielestäni merkitykseltään „Anti Dühringin” veroinen), ajattelija, jolla oli laaja sivistys, hukkasi voimiaan ja aikaansa sellaisten asioiden selittämiseen, jotka voitiin helposti käsittää todenperäisiksi jännittämättä erikoisemmin älyä,—nimenomaan, että taantumuksen riehunnan kaudella on säilytettävä illegaalinen järjestö hinnalla millä hyvänsä, kaikista vaikeuksista huolimatta, ja että on käytettävä mitä huolellisimmin legaaliset mahdollisuudet joukkojen poliittisen tietoisuuden kehittämiseksi, jne. Kun ilmaisin Vladimir Iljitšille mielipiteeni tästä kysymyksestä ja sanoin, että oli erittäin paljon teoreettisia kysymyksiä ratkaisematta, joita hänen olisi pitänyt ryhtyä selvittämään, niin Vladimir Iljitš vastasi: „Ehkä olettekin oikeassa”. Mutta huomasin, ettei hän voinut muuten tehdä ja että juuri se, mitä hän teki, olikin tärkeintä ja välttämättömintä. Se kävi erittäin selväksi myöhemmin.

Ennen Lontooseen lähtöäni Vladimir Iljitš suorastaan saattoi minut liikutuksen valtaan huolehtivalla suhtautumisellaan. Hän antoi minulle erittäin paljon hyödyllisiä neuvoja sanoen senkin, että matkatavaroiden säilytyspaikkaa sanotaan englanniksi cloak room, että Pariisista on parasta matkustaa Lontooseen Boulognen—Folkestonen kautta, että Lontoossa minun on käytävä junasta pois Charing Cross Station asemalla jne. Hän antoi minulle myös toveri Litvinovin („Papašan” — „Isäukon”) osoitteen. Litvinov asui silloin Lontoossa.

Palatessani Lontoosta Venäjälle pysähdyin jälleen pariksi kolmeksi viikoksi Pariisiin. Sain silloin nähdä, miten huolehtivaisesti Vladimir Iljitš suhtautui ulkomaille saapuviin työläisiin,

¹ Lakimiehet ovat tavattoman taantumuksellisia.— *Toim.*

² Juridisesti, siis väärinnetty.— *Toim.*

miten seurasi heidän opintojaan ja tarkasti heidän tietojaan. Ylempänä jo kerroin sormovolaisesta työmiehestä.

Ennen lähtöäni Venäjälle Vladimir Iljitš antoi minulle silloin Pietarissa asuneen V. D. Bontš-Brujevitsin osoitteen, jotta hän olisi auttanut minua valtiota koskevan teokseni julkaisemisessa. Mutta silloin minun ei sitä kuitenkaan onnistunut tehdä ja julkaisin kirjani vasta 1923 Sosialistisen akatemian kustantamana.

Erotessamme Vladimir Iljitš antoi minulle erään hyvän neuvon. Huomattuaan, että kirjoissani oli sivujen reunoihin kirjoitettu lauseita englannin kielellä (luin silloin ahkerasti englannin kieltä ja tahdoin oppia sen) Vladimir Iljitš veitikkamaisesti hymyillen sanoi, että eräissä lauseissani oikeinkirjoitus oli omalaatuista; hän neuvoi minua tekemään erilaisia muistiinpanoja, otteita päätöslauseelmista ja muusta sellaisesta aineistosta, jota ei ollut hyvä näyttää santarmeille, englannin kielellä niin, että ne olisivat ikäänkuin lainauksia Dickensin ja Thackeryn teoksista tai raamatusta. Santarit eivät tosiaankaan kiinnittäneet huomiota seläiseen.

III

Talven 1911—1912 asuin perheeni — vaimoni ja tyttäreni — kanssa Berliinissä. Saapuessani ulkomaille tiedotin Vladimir Iljitšille aina osoitteeni; samoin tein silläkin kertaa. Silloin oli juuri pitkistynyt juttu Keskuskomiteamme rahojen suhteen, jotka olivat joutuneet „haltijain” — Saksan sosialidemokraattien ja nimenomaan Kautskyn haltuun. Saksan sosialidemokraatit yleensä ja muun muassa Kautsky, jotka eivät olleet lainkaan perillä venäläisistä asioista, kuvittelivat kuitenkin, että heidän tehtävänään oli olla välitystuomarina. Vladimir Iljitš kirjoitti minulle, että oli selitettävä tilannetta Kautskylle ja kehoitti minua ottamaan sen tehtäväkseni. Hän kirjoitti, että Kautsky sai tietoja erilaisilta juonittelijoilta, jotka olivat poliittisesti mitättömiä, mutta pyrkivät vaikuttamaan ja harjoittivat kaikenlaisia juonitteluja.

Kävin pari kertaa Kautskyn luona, mutta tunsin oloni siellä epämiellyttäväksi. Siellä kävi Hilferding, joka oli enemmän pankkiirin kuin vallankumousmiehen näköinen. Sitä paitsi en silloin vielä hallinnut täysin saksan kieltä, että olisin voinut kilpailla Kautskyn menševististen neuvonantajain kanssa. Pidin itseäni tehtävään sopimattomana ja kirjoitin siitä Vladimir Iljitšille.

Kerran, kun minua ei ollut kotona, meille soitti ovikelloa Vladimir Iljitš. Vaimoni, joka avasi oven, ei ensin häntä tuntenut. Kun Vladimir Iljitš istui kirjoittamaan minulle kirjelappua, vaimoni huomasi allekirjoituksen „Lenin”. Silloin hän alkoi pyytää Leniniä jäämään ja sanoi, että minä tulisin kovasti pahoilleni,

ellen näkisi häntä. Vladimir Iljitš hymyili ja lupasi ehdottomasti pistäytyä myöhemmin.

Vähän ajan kuluttua Vladimir Iljitš todellakin tuli uudelleen. Olin jo kotona. Sain tietää, että hän oli tullut Berliiniin tarkoituksella puhua henkilökohtaisesti Bebelin ja Kautskyn kanssa. Sinä päivänä hänen ei sitä onnistunut tehdä ja oli oltava yötä Berliinissä. Vastustin aivan jyrkästi sitä, että hän menisi hotelliin, ja hän jäi yöksi meille. Hän kyseli työstäni. Muistan, että hän tarkasteli minun kirjojani, joista häntä suuresti kiinnosti kaksiosainen sanakirja — Weigandin „Deutsches Wörterbuch” (erinomainen saksan kielen sanakirja, jossa on paljon tietoja kieli-tieteen ja historian alalta).

Illalla Vladimir Iljitš kävi katsomassa draamaa Reinhardtin teatterissa ja sitten oli meillä yötä nukkuen sohvalla. (Iljitšillä oli matkapeite, ja sohvan luona seisojaksi puusotamies paljastetuina miekoin. Pikku tyttäreni oli sen pannut sinne, „ettei Leninillä olisi ikävä”.)

Aamukahvin jälkeen Vladimir Iljitš lähti asioilleen, ja päivällä hänen oli määrä tavata V. Slutskaja, jonka piti tulla meille. Palattuaan Vladimir Iljitš kertoi suuttuneena, että Bebel oli ottanut hänet vastaan hyvin epäystävällisesti — „katsoi kuin peto”, kuten Vladimir Iljitšin sanonta kuului. Kautskysta Vladimir Iljitš puhui hyvin epäkunnioittavasti ja sanoi, että Kautsky „tuppautuu” ratkaisemaan kysymyksiä, vaikka ei lainkaan pysty käsittämään venäläisiä asioita. Kautsky, joka ei ollenkaan hallinnut venäjän kieltä, ei todellakaan voinut olla kunnolleen selvillä Venäjän tilanteesta eikä venäläisen puolueen asioista ja oli aivan pätemätön „tuppaamaan” omia päätöksiään.

Berliinistä lähdettyään Vladimir Iljitš päätti nostaa Kautskya vastaan kanteen ja ottaa häneltä rahat oikeuden kautta. Vladimir Iljitš pyysi minua kirjeessä, että löytäisin hyvän asianajajan Stuttgartissa, missä julkaistiin Kautskyn toimittamaa „Die Neue Zeit” aikakauslehteä. Minulla ei Berliinissä ollut ketään muita saksalaisia tuttavuuksia kuin Kautsky. Silloin Vladimir Iljitš neuvoi minulle seuraavan keinon: minun piti tilata porvarillinen sanomalehti „Vossische Zeitung”, joka oli sentapainen kuin vanha „Russkije Vedomosti”. Lehdellä olisi tietenkin omana lainopillisena neuvojana joku huomattava asianajaja; lehden tilaajana saisin oikeuden mennä häneltä pyytämään neuvoa eikä hän suhtautuisi minuun kuin satunnaiseen vastaantulijaan, vaan antaisi hyvän asianajajan osoitteen Stuttgartissa.

Tein kaiken sen, kävin „Vossische Zeitung” lehden lainopillisen neuvojan luona ja tosiaankin keskusteltuani hänen kanssaan sain häneltä tarvittavan osoitteen, jonka ilmoitin heti Vladimir Iljitšille. Käyttikö Vladimir Iljitš stuttgartilaisen asianajajan apua, sitä en muista. Muistan vain, että hän julkaisi erillisenä

lehtisenä kirjoituksen saksan kielellä, jossa selitettiin seikkaperäisesti kaikki rahariitaa koskevat asianhaarat.

Kun keväällä 1912 matkustin jälleen Venäjälle, Vladimir Iljitš antoi tehtäväkseni osallistua ehdottomasti IV Valtakunnanduuman vaaleihin ja koettaa viedä läpi työläisten edustaja käyttäen hyväksi sitä, että Kasanissa oli miltei yhtä paljon valitsijamiehinä kadetteja kuin mustasotnialaisiakin. Yritykseni epäonnistui.

IV

Jouduttuani kesällä 1914 ulkomaille kirjoitin heti Vladimir Iljitšille, joka asui silloin Poroninissa. Minua kiinnosti silloin kansallisuuskysymys ja muistaakseni Vladimir Iljitš suositteli minulle kirjeessään Pannekockin ja Strasserin kirjasia. Olisin mielelläni halunnut käydä Vladimir Iljitšin luona, mutta äkkiä puhjennut sota esti sen. Jouduin olemaan vaimoni ja tyttäreni kanssa kokonaista neljä vuotta Saksassa siviilisotavangin asemassa.

Vasta elokuussa 1918 pääsin palaamaan Venäjälle, sen jälkeen, kun Saksaan tuli meidän lähetystömme. Kirjoitin heti lähetystöön ja pyysin järjestämään minulle mahdollisuuden palata Venäjälle, ja samalla ilmoitin olevani valmis lähtöön asti toimimaan väliaikaisena konsulina Münchenissä, jos se olisi tarpeen. Henkilöllisyyttäni koskevia tietoja pyysin tiedustelemaan Vladimir Iljitšiltä.

Lupa matkustaa venäläisten siviilisotavankien ensimmäisessä junassa tuli ennen kuin selvisi kysymys, tarvittiinko Müncheniin konsulia, ja niin olin elokuun alussa jo Moskovassa.

Saavuttuani menin ensi työkseni Vladimir Iljitšin luo.

Kello oli neljän paikkeilla. Kirjoitin Leninille lapun. Minut päästettiin heti hänen luokseen. Hän seisoi työhuoneessaan tuolilla Euroopanpuoleisen Venäjän kartan ääressä ja tarkasteli sen pohjoisosaa. En ollut nähnyt häntä vuodesta 1912. Mielestäni hän ei ollut lainkaan muuttunut. Hän oli sama iloinen, rakastettava, vaatimaton Vladimir Iljitš. Suutelimme. Hän pyysi minua istumaan ja näytti hämmästyvän huonoa ruumiillista kuntoani. Hän kertoi saaneensa kyselyn, voitaisiinko minut nimittää konsuliksi Müncheniin, ja hän oli heti antanut suostumuksensa ja suositellut minua henkilönä, jonka tunsin, ja siksi oli luullut minun saaneen jo sen nimityksen. Huoneeseen tuli J. M. Sverdlov, jonka tunsin toveri Andrein nimellä jo Kasanin työajoilta 1905. Alkoi keskustelu Saksasta ja tulevasta Saksan vallankumouksesta. Kerroin ne tosiasiat, mitä tiesin. Mieliala Saksassa alkoi silloin hämärästi muistuttaa mielialaa Venäjällä vuoden 1905 aattona.

Alituinen ravinnon puute Saksassa vietetyn vankeusajan viimeisinä vuosina oli horjuttanut niin pahasti terveyttäni, etten voinut tehdä muuta kuin puhtaasti kabinettityötä. Tapasin Vladimir Iljitšiä hyvin harvoin.

Talven 1919/20 asuin Kasanissa. Vladimir Iljitš kyseli monta kertaa asioitani, tarvitsinko jotain, pyysi kirjoittamaan hänelle ja lähettämään kirjeet sotilasviranomaisten kautta. Kirjeessä huhtikuun 6 päivästä 1920 Vladimir Iljitš kirjoitti:

„t. Adoratski!

Olen puhunut t. Hodorovskille pyytäen auttamaan Teitä elintarvikeannoksen, polttopuiden ym. suhteen.

Hän lupasi sen tehdä.

Kirjoittakaa minulle jonkun mukana (parasta sotilaiden kautta)

1) onko tehty jotain Teidän auttamiseksenne? elintarvikeannos? polttopuita?

2) tarvitsetko vielä jotain?

3) voitteko kerätä aineistoa *kansalaissodan historiaa* ja *Neuvostotasavallan historiaa* varten?

Voiko Kasanissa yleensä koota sellaista aineistoa? Voisinko minä auttaa?

„*Izvestijan*” ja „*Pravdan*” vuosikerrat? Puuttuuko paljon?

Voisinko minä auttaa saamaan puuttuvat?

Pyydän Teitä kirjoittamaan minulle, *antamaan osoitteenne*.

Parhaimmat terveiseni! Teidän *Lenin*”¹.

Tavattoman suuren työn kuormittamanakin Vladimir Iljitš jaksoi muistaa ne keskustelut, joita meillä oli ennen Kasaniin lähtöäni, ja ajatella toverin auttamista.

V

Elokuussa 1920 minut kutsuttiin Moskovaan työskentelemään Lokakuun vallankumouksen historiaa koskevan aineiston keräämiseksi. Saavuttuani Moskovaan pidin tietenkin luonnollisena asiana mennä tapaamaan Vladimir Iljitšiä, koska en ollut nähnyt häntä noin vuoteen. Hän kyseli työstäni ja elämästäni Kasanissa. Kerroin hänelle muun muassa, että keväällä 1920 olin pitänyt luentoja mielityökseni noin kuukauden ajan Läänin puoluekoulussa, mutta tällä kertaa siellä opiskelleet olivat tietotasoltaan alempana kuin vuonna 1919 opiskelleet, jolloin olin myös luenoinut puoluekoulussa. Kuultuaan tästä opiskelijain tietotason alenemisesta Vladimir Iljitš huolestui ja pyysi minua ottamaan läänin puoluekomitean sihteeriltä selvää sen syistä.

¹ V. I. Lenin, Teokset, 35. osa, s. 379.— Toim.

Keskustelimme myös Marxin ja Engelsin kirjeenvaihdesta. En ollut siihen mennessä saanut lukea sitä kokonaisuudessaan, ja se tietysti kiinnosti minua suuresti. Vladimir Iljitš alkoi jo kehittää minulle työsuunnitelmaa, joka hänen mielestään oli pantava täytäntöön mahdollisimman pian. „Bebel ja Bernstein,—sanoi Vladimir Iljitš,—ovat haudanneet Marxin ja Engelsin mitä rikkaimman perinnön neljään paksuun kirjaan, joita lukevat vain oppineet hölmöt, sellaiset kuin Te ja minä”. On valittava tärkein, tehtävä se yleistajuisiksi luettavaksi laajoille työväen piireille, tehtävä siten, että luettaisiin todella alkuperäistä Marxia. Sellainen suhteellisen pieni kokoelma on käännettävä Euroopan kielille, sillä Lännessä tunnetaan Marxia mahdollisesti vähemmän kuin meillä Venäjällä. Vladimir Iljitš sanoi, että esimerkiksi Ranskassa ei lainkaan tunneta „Gothan ohjelman arvostelua”.

Suostuin tietenkin suurella ilolla tähän minulle ehdotettuun työhön. Vladimir Iljitš meni kiireesti asuntoonsa ja palasi sieltä kainalossaan neljä nidosta kirjeenvaihtoa. Sitä paitsi hän toi minulle vielä erilaista kirjallisuutta ja antoi luvan käyttää hänen kirjastoaan. Hän aikoi antaa myös huomautuksensa, jotka hän oli tehnyt jo 1913, kun luki ensi kerran kaikki neljä nidosta kirjeenvaihtoa, mutta hän ei löytänyt vihkkoa. Myöhemmin se kuitenkin löytyi, ja Vladimir Iljitš lähetti sen minulle, kun olin ehtinyt jo lukea kaikki kirjeet. Tarkastin huolellisesti kaiken uudelleen. Useita huomautuksia hänen vihkostaan käytin hyväksi. Kirjoitin itselleni muistiin kaikki Vladimir Iljitšin huomautukset ja palautin hänen vihkonsa takaisin.

Alussa Vladimir Iljitš ja minä luulimme, että koko työn voi tehdä hyvin nopeasti, noin kolmessa kuukaudessa. Mutta kului vuosi ensimmäisestä keskustelustamme, ja minä olin valmistanut vasta keskeneräisen aineiston. Tosin kaikki valitsemani katkelmat oli jo käännetty, mutta ne vaativat vielä vakavaa työtä. Vladimir Iljitš seurasi jatkuvasti työtäni ja tarkastettuaan pikimmältään koko aineiston kirjoitti elokuun 2 päivänä 1921:

„Minulla oli mahdollisuus vain vilkaista kirjeisiin. Teidän on tietenkin vielä paljon supistettava, sovitettava, sijoitettava,—2 ja 3 kertaa harkittava ja sitten *lyhyesti* kommentoitava. Työtä on nähtävästi enemmän kuin näytti alussa.

Kronologinen järjestys (taidatte olla oikeassa) olisi ehkä mukavin”¹.

Kaksi ja kolme kertaa harkitseminen ja kommentoiminen vei minulta aikaa koko talven 1921/22. En voinut joututtaa työtä, koska minulla oli vielä muitakin tehtäviä.

Huhtikuussa 1922 sain Vladimir Iljitšiltä kirjelapun, jossa hän kirjoitti:

¹ V. I. Lenin, Teokset, 35. osa, s. 440.—*Toim.*

„Sairauden tähden en työskentele enkä tule hyvin pitkään aikaan työskentelemään. Kirjoittakaa, miten ovat asianne. Kirjoittakaa muun muassa Marxin kirjeistä. (Matkustan moneksi viikoksi...) Sitä työtä on vietävä eteenpäin ja *tehtävä loppuun*. Teidän Lenin”.

Kun sain kirjelapun, niin sydäntäni kouristi, arvasin, että Vladimir Iljitšin tila oli vakava. Vastauksessa kirjoitin hänelle, että työtä Marxin kirjeiden julkaisemiseksi teen jatkuvasti ja vien sen ehdottomasti loppuun, mutta valitettavasti olosuhteet eivät salli antaa kaikkea aikaani sille työlle. Vastauksessa Vladimir Iljitš muun muassa kirjoitti:

„Työskennelkää enemmän kirjeiden julkaisemiseksi: se on tärkeä *kansainvälinen* asia. Valitkaa tärkein. Huomautusten pitää olla lyhyitä, selviä, tarkkoja (vertailtava Marxin lausuntoja *tiettyjen* „arvovaltaisten” porvarillisten *taantumussellisten* tiedemiesten lausuntoihin). Tervehdin. Teidän Lenin”.

Kerran huhtikuun lopulla Vladimir Iljitš kutsui minut puheilleen. Hän makasi pukeutuneena vuoteessa ja luki kirjaa. Se oli kohta leikkauksen jälkeä. Vladimir Iljitš alkoi tarkoin kysellä työstäni, ja häntä kiinnostivat pienimmätkin yksityiskohdat: millaisissa oloissa asun, voinko työskennellä kotona vai kirjastossa, jne. Kun Vladimir Iljitš sai tietää, että olin antanut painoon käsikirjoitukseni „Marxilaisuuden peruskysymysten ohjelma”, hän sanomatta mitään minulle järjesti asian niin, että kirjanen tuli hyvin nopeasti painetuksi.

Viimeisen kerran näin Vladimir Iljitšiä vuoden 1922 lopulla, kun hän palattuaan työhön alkoi jälleen tuntea pahoinvointia ja hänen oli lääkärien määräyksestä vähennettävä työkuormitustaan. Eräänä iltana Vladimir Iljitš soitti minulle ja kutsui käymään luonaan. Hän istui työhuoneessaan. Otin mukaani ja näytin hänelle laatimani Marxin ja Engelsin kirjekokoelman jo painetut arkit. Vladimir Iljitš katseli kokoelmaa ja nauroi sille, kun johdannon lopussa oli Engelsin kirje Marxille, jossa Engels neuvoi Marxia juomaan viiniä innokkuutensa säilyttämiseksi.

Vladimir Iljitš oli virkeä ja eloisa, mutta sanoi kuitenkin minulle surullisesti, että hän oli invalidi eikä voinut enää työskennellä täysin voimin. En tahtonut ajatella, että näin hänet viimeisen kerran...

